

*В.С. Резнік,
канд. соціол. наук*

*Volodymyr S. Reznik,
Ph.D. in Sociology*

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ОРІЄНТАЦІЇ ГРОМАДЯН СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ ЗА ОЦІНКАМИ ЕКСПЕРТІВ: СПРОБА АНАЛІЗУ ІСТОРИЧНИХ ПЕРЕДУМОВ ГЕНЕЗИ

Abstract. The article ends the series of publications, in which the results of studies of the economic-mental bases of the social legitimation of a private property are presented. The character of socio-economic orientations of the modern Ukraine's population, whose contents were outlined in the course of a sociological interview of experts, is analyzed. The attempt to reveal and analyze the historical pre-conditions of the genesis of the mentioned orientations is realized.

Вступ

Як уже було зазначено у попередніх статтях [1; 2; 3; 4], економічно та соціально ефективною може бути лише легітимна приватна власність. Стан легітимності в даному випадку означає, що громадяни визнають можливість існування приватної власності як соціального інституту та схильні бути лояльними стосовно неї. Разом із тим питання про стан соціальної легітимності приватної власності можна вважати лише складовою, хоча й важливою, в межах більш загальної проблеми в її соціальному та науковому вимірах. Спробу визначення цієї проблематики здійснено мною у попередній статті [1]. Там було наголошено, що загальносоціальну проблему сьогодення становлять інтеграція/деінтеграція соціальної структури сучасного українського суспільства, сформованої внаслідок реінституціоналізації приватної власності у процесі приватизації, а відтак – його (суспільства) соціальна стабільність/нестабільність з огляду на різні зовнішні та внутрішні чинники [1, с. 123]. Наукова проблема була визначена як суперечність між (1) соціальною актуальністю стану легітимності/нелегітимності приватної власності як чинника інтеграції/деінтеграції соціальної структури сучасного українського суспільства, (2) дефіцитом знання соціально-генетичних, соціокультурних та соціально-структурних особливостей, шляхів і засобів відповідної легітимації/делегітимації, і (3) наявністю наукових передумов для подолання цього дефіциту [1, с. 129–130]. Отже, необхідне розроблення соціологічної концепції соціальної легітимації приватної власності як одного з процесів, що забезпечують соціетальну інтеграцію. Одним із кроків у такому розробленні є оцінка економіко-ментального підґрунтя соціальної легітим-

ності приватної власності в сучасному українському суспільстві. Останнім часом спроби такої оцінки здійснювалися переважно опосередковано, у контексті вирішення інших наукових завдань. Зокрема, деякі аспекти та складові економічної ментальності проаналізовано у працях [5; 6; 7; 8] та публікаціях [9; 10]. Ці джерела стали вихідними у формулюванні гіпотези [2] та розробленні методологічних засад соціологічного дослідження економіко-ментальних підвалин соціальної легітимності приватної власності [3]. Аналіз даних соціологічного опитування експертів загалом підтвердив гіпотетичне припущення про серединну локалізацію економічної ментальності населення України у рамках бінарної опозиції “Захід/Схід” [4]. Водночас було з’ясовано, що за показником соціальної легітимності/нелегітимності приватної власності економічну ментальність українських громадян на підставі узагальнення позицій експертів можна локалізувати в рамках цієї дихотомії ближче до її “західного”, а не “східного” полюсу. За межами аналізу залишилися оцінки експертами переважання однієї із взаємно протилежних точок зору про різні сторони економічного життя у свідомості населення сучасної України. Йдеться про такі сторони економічного життя, як соціальна нерівність та конкуренція, накопичення та споживання, колективізм або індивідуалізм та ін. Тому аналіз економіко-ментальних підвалин соціальної легітимності приватної власності на підставі використання зазначених емпіричних даних, а також спроби інтерпретації отриманих результатів становлять завдання даної статті.

Опис даних та вибір статистичних методів їх обробки

У статті оприлюднюються результати вторинного аналізу масиву даних соціологічного опитування експертів “Економічна культура населення України (Думки й міркування експертів)”, що його здійснив відділ економічної соціології Інституту соціології НАН України у травні–червні 2005 р. в ході виконання планової теми “Дослідження економічної культури сучасного українського суспільства” (науковий керівник – Є. Суїменко), $n=623^*$.

У ході обробки даних застосовано найпростіші статистичні методи – групування їх у вигляді одномірних та двовимірних таблиць. При цьому всі процедури із соціологічними даними виконувалися з використанням пакета ОСА для Windows.

* Вибірка $n=623$ структурована за низкою характеристик:

- a) за посадою та фахом: керівники у державному ($n=94$) та приватному (власники, менеджери: $n=141$) секторах економіки, державні службовці центрального ($n=67$) та регіонального ($n=121$) рівнів, вчені фахівці у галузі економіки (економічної соціології) або журналісти ($n=93$), викладачі ВНЗ із науковим ступенем доктора чи кандидата економічних, соціологічних або юридичних наук ($n=102$);*
- б) за регіональною ознакою: Донецька ($n=60$), Дніпропетровська ($n=49$), Запорізька ($n=60$), Кіровоградська ($n=58$), Луганська ($n=49$), Львівська ($n=60$), Одеська ($n=46$), Рівненська ($n=50$), Закарпатська ($n=56$), Хмельницька ($n=48$) Чернівецька ($n=48$) області та м. Київ ($n=39$). У кожному з цих регіонів відбиралися респонденти, які рівною мірою репрезентували зазначені вище шість фахово-посадових категорій;*
- в) за віком: 25–35-річні ($n=195$), 36–45-річні ($n=183$), 46–60-річні ($n=210$), старше 60 років ($n=34$).*

У кожній області для опитування відбиралася рівна кількість (до 10 осіб) респондентів із кожної з шести зазначених фахово-посадових категорій експертів.

Виклад результатів

У попередній статті [4] було констатовано, що для абсолютної більшості експертів – репрезентантів ділових, державно-адміністративних та наукових кіл сучасної України – цілком легітимними є приватна власність та нерівність доходів. Зазначалося також, що більшість опитаних експертів схильні вважати українських громадян позитивно налаштованими стосовно приватної власності, багатства та “великих грошей”. Однак за межами аналізу залишився характер експертних оцінок превалювання у свідомості населення сучасної України взаємно протилежних уявлень про нерівність, конкуренцію, споживання/накопичення, колективізм/індивідуалізм. Усі ці неоднозначні (за позитивними/негативними наслідками) явища тісно пов’язані із функціонуванням соціального інституту приватної власності. Тому, коли йдеться про стан соціальної легітимності зазначеного інституту загалом, доречно брати до уваги також сприйняття громадськістю його окремих аспектів, функціональних проявів та наслідків.

Доволі неоднозначними є думки експертів стосовно переважання протилежних уявлень про соціальну нерівність та конкуренцію у свідомості українських громадян (див. табл. 1).

Більшість експертів одночасно вважають українських громадян: 1) прихильниками приватної власності [4]; 2) негативно налаштованими стосовно такого неминучого наслідку існування останньої, як розподіл суспільства на багатих та бідних (див. табл. 1). Примітним є незначне переважання: а) частки експертів із західних областей України, що вважають українців опонентами соціальної нерівності; б) частки експертів із східних областей, що вважають українців лояльними щодо останньої. Подібні тенденції характерні також регіональним розподілам думок експертів стосовно переважання протилежних уявлень про конкуренцію у свідомості населення. Експерти із Східного регіону, на відміну від експертів із Західного регіону України, дещо більшою мірою переконані у позитивному ставленні українців до економічної конкуренції. А загалом абсолютна більшість експертів (4/5) вважає, що українські громадяни переконані в позитивних соціальних функціях конкуренції. На цьому тлі дисонують відсоткові розподіли думок експертів стосовно сприйняття українцями соціально-психологічних наслідків конкуренції як позитивних/негативних. Більшість експертів (2/3) відзначили превалювання у свідомості громадян України уявлень про негативний соціально-психологічний наслідок конкуренції (зздрість). Частка експертів із східних областей, що так вважають, незначно перевищує частку експертів із західних областей, що зайняла аналогічну позицію. Загалом відсоткові розподіли в цьому випадку демонструють відсутність виразних регіональних розбіжностей думок експертів. На підставі аналізу їхніх оцінок в даному випадку можна констатувати амбівалентну неоднозначність соціально-економічних орієнтацій населення України стосовно економічної нерівності та конкуренції.

Таблиця 1

Залежність відповідей експертів на запитання “Які із взаємно протилежних уявлень про різні сторони економічного життя превалюють у свідомості населення сучасної України? Отже, за уявленнями громадян...” від регіонального чинника, %

Варіанти відповідей	Області України			
	Всі, що потрапили до вибірки N=623	Львівська, Закарпатська, Чернівецька N=164	Донецька, Запорізька, Луганська N=169	Різниця %-ів N=164 1 N=169
Економічна нерівність як універсальний/минулий соціальний феномен				
За сучасних умов розподіл суспільства на багатих і бідних – це закономірне й нормальне явище, його слід підтримувати	38,2	39,0	41,9	+2,9
За сучасних умов розподіл суспільства на багатих і бідних – це тимчасове і ненормальне для суспільства явище, його слід усунути	51,3	50,6	47,9	-2,7
Важко сказати	10,5	10,4	10,2	-0,2
Соціальна функціональність/дисфункціональність конкуренції				
Конкуренція корисна, оскільки спонукає людей до копіїткої і новаторської роботи	83,6	82,0	83,8	+1,8
Конкуренція хибна, оскільки сприяє прояву людьми найгірших якостей	12,7	13,0	12,6	-0,4
Важко сказати	3,7	5,0	3,6	-1,4
Позитивні/негативні соціально-психологічні наслідки конкуренції				
Успіх одних більше породжує заздрість в інших	62,6	60,4	63,3	+2,9
Успіх одних більше стимулює інших до власних досягнень	29,9	30,5	30,7	+0,2
Важко сказати	7,4	9,1	6,0	-3,1
Колективізм/індивідуалізм				
В суспільстві повинна домінувати колективістська взаємодітримка	49,1	42,7	52,4	+9,7
В суспільстві повинно домінувати індивідуальне самозабезпечення	40,5	47,0	39,8	-7,2
Важко сказати	10,4	10,4	7,8	-2,6
Інтернальність/екстернальність				
Власні невдачі здебільше залежать від самих людей	56,4	56,7	53,9	-2,8
Власні невдачі здебільше залежать від зовнішніх обставин	37,4	36,6	41,2	+4,6
Важко сказати	6,2	6,7	4,8	-1,9
Накопичення/споживання				
Кошти (капітал) варто передусім накопичувати	45,9	42,3	46,7	+4,4
Кошти (капітал) варто передусім витрачати на споживання	41,0	40,5	44,9	+4,4
Важко сказати	13,1	17,2	8,4	-8,8

Сучасні соціальні психологи розрізняють “західний” та “східний” типи суб’єктивних диспозицій стосовно соціальної реальності [1, с. 71–73, 249–250]. При цьому “західними” психологічними властивостями вважаються “незалежне Я”, інтернальність, індивідуалізм (пріоритетність індивідуальної само-

стійності та самоконтролю, особистих досягнень та добробуту). “Східними” рисами визначені “взаємозалежне Я”, екстернальність, колективізм (пріоритетність своїх сімейних, кланових та трудових груп). У ході опитування експертам було запропоновано ідентифікувати типи зазначених психологічних властивостей у межах бінарних опозицій (див. табл. 1). Близько половини (49,1%) експертів вважають превалюючою у свідомості населення колективістську орієнтацію. Доволі відчутною (40,5%) є також частка експертів, що вбачають у даному випадку переважання індивідуалістської орієнтації. У сукупності із часткою експертів, що не змогли ідентифікувати характер орієнтації населення, вона теж сягає половини умовного експертного співтовариства. Порівняно із попередніми розподілами, більш виразними є регіональні відмінності у виборі експертами взаємно протилежних суджень. Експерти із східних областей відчутно більшою мірою схильні вважати українців колективістами, ніж експерти із західних областей. Натомість більшість останніх розглядає українців як індивідуалістів.

Більшість експертів (56,4%) сприймають громадян України як інтерналів – людей, схильних покладатися на самих себе, а не на оточуючих та обставини. Однак частка експертів, що дотримуються протилежної думки про українців – вважають їх екстерналами (психологічно залежними від соціального оточення та обставин), теж вагома (37,4%). Регіональні розподіли відповідей експертів за цим показником подібні за структурою: серед експертів, опитаних як у західних, так і в східних областях, найбільш поширеною є думка про притаманність населенню України інтернальної психологічної налаштованості. Водночас показовою є міра кількісного переважання цієї точки зору над альтернативною (щодо українців як екстерналів): серед опитаних в західних областях вона переважає протилежну думку на 20,1%, а серед опитаних у східних областях – на 12,7%.

Доволі показовим є також вибір експертами як вірних таких взаємно протилежних тверджень:

- “У середовищі українських підприємців інтереси інвестування виробництва превалюють над особистими споживацькими інтересами” – 23,6%;
- “У середовищі українських підприємців особисті споживацькі інтереси превалюють над інтересами інвестування виробництва” – 66,5%;
- “Важко сказати” – 9,9%.

Якщо зважити на актуальну проблему залучення інвестицій в економіку сучасної України, то цей розподіл відповідей експертів не додає оптимізму. Втім, дещо інший вигляд мають відповіді на запитання щодо орієнтацій населення стосовно споживання/накопичення коштів (капіталу). Попри вельми негативний історичний досвід*, населення України (за оцінками експертів) ще не втратило схильності до нарощування капіталу (див. табл. 1). Більшість експертів

* У минулому приватні активи людей, що мешкали на території України, багаторазово плондрувалися, втрачалися, грабувалися, конфісковувалися, визискувалися внаслідок різноманітних політичних катаклізмів, громадянських воєн, колоніального поневолення, зовнішніх агресій і т.д.

(45,9%) схильні розглядати українських громадян як налаштованих на накопичення. Незначно (на 4,9%) менша кількість експертів, переконаних у проти-лежному, – 41,0%. Майже таку ж структуру розподілу демонструють підвибірки експертів, опитаних як у західних, так і в східних областях України. Відмінність між цими двома підвибірками полягає лише у величині частки тих, кому було важко визначитися із відповіддю: у підвибірці експертів із західних областей ця частка сягнула 17,2%, а в підвибірці експертів із східних областей – майже удвічі менше (8,4%). Відсутність суттєвого переважання однієї із альтернативних то-чок зору та відносно високі відсотки тих, кому важко обрати одну з них, може свідчити про амбівалентну неоднозначність зазначеної соціально-економічної орієнтації як опитаних експертів, так і, ймовірно, населення України. Це при-пущення певною мірою уточнюється на підставі аналізу розподілів відповідей експертів на запитання про сенс людського життя. Експертам було запропоно-вано обрати альтернативні судження про визначальну/підпорядковану роль во-лодіння (чим-небудь) стосовно людської життєдіяльності (див. табл. 2).

Таблиця 2

Залежність вибору експертами взаємно протилежних суджень щодо сенсу людського буття від регіонального чинника, %

Варіанти відповідей	Області України				Різниця %-і в N=164 і N=169
	Всі, що потрапили у вибірку N=623	Львівська, Закарпатська, Чернівецька N=164	Донецька, Запорізька, Луганська N=169		
Яке з наведених нижче суджень найбільшою мірою втілює в собі смисл людського буття?					
Людина повинна жити для того, щоб мати	28,9	36,8	29,9	-6,9	
Людина повинна мати для того, щоб жити	61,5	52,8	63,5	+10,7	
Важко сказати	9,6	10,4	6,6	-3,8	
А як Ви вважаєте: в сучасній Україні...					
Більшість людей прагне до того, щоб мати	56,9	65,0	54,5	-10,5	
Більшість людей прагне до того, щоб жити	36,7	28,2	39,5	+11,3	
Важко сказати	6,5	6,7	6,0	-0,7	

Самі експерти у своїй більшості не є прихильниками думки, згідно з якою сенс життя полягає у тому, “щоб мати” – тобто володіти та накопичувати. Більшою прихильністю у них користується думка, що “людина повинна мати для того, щоб жити”. Порівняно більше прихильників такого розуміння сенсу людського життя серед експертів із східних областей. Проте одночасно більша частка (56,9%) експертів вважає, що більшість людей в сучасній Україні “прагне до того, щоб мати”, тобто зорієнтована насамперед на володіння та накопичення. Ця думка переважає серед експертів зі східних та (відчутно більшою мірою) західних областей. На підставі аналізу розподілів відповідей експертів на запитання про споживання/накопичення, споживання/інвестування та сенс життя (“мати”/“жити”) можна припустити, що населення України загалом значно більшою мірою зорієнтоване на акумуляцію капіталу, ніж підприємці та самі експерти (та, ймовірно, репрезентовані ними фахові спільноти).

Можна констатувати, що сукупність проаналізованих експертних оцінок різних аспектів економічної свідомості, ментальності та культури населення сучасної України не відзначається однозначністю. Більшу частину ідентифікованих експертами економіко-психологічних (-ментальних; -культурних) параметрів можна розглядати за цивілізаційною ознакою як “західних”, меншу частину – як “східних”. Не відзначаються однозначністю й регіональні розбіжності оцінок експертів. Не раз більшість експертів із східних областей ідентифікувала окремі економіко-ментальні риси населення як “західні”, тоді як серед експертів із західних областей домінуючою була ідентифікація відповідних рис як “східних”. Це, до певної міри, суперечить поширеним думкам щодо цивілізаційного (С. Хантингтон) та геополітичного (А. Дугін) розламу України на ментально різнорідні частини – Західну Україну (Галичина), що історично тяжіє до “Заходу” (Європи), та Східну, що традиційно орієнтується на “Схід” (Росію). Стверджується, що причини цих розламу – перебування українських регіонів у складі ментально, культурно та конфесійно антагоністичних “західних” та “східної” країн.

Однак однозначно стверджувати про аналогічний економіко-ментальний розлам України, виходячи виключно із історичних соціально-культурних передумов, дещо проблематично. Це очевидно, якщо зважити також на соціально-економічні передумови. Доречно розглянути, приміром, тривалість існування та міру жорстокості кріпосництва як одного з факторів генези переважно “східних” рис економічної ментальності*. Зокрема, ступінь жорстокості феодального гніту на українських землях у складі Речі Посполитої не був однорідним. Особливо жорстоким характером відзначалося кріпосництво в густозаселеній Західній Україні (Галичина, Волинь). У менш заселеній Центральній та особливо в рідкозаселеній Східній Україні панщина мала більш номінальний характер. А на південно-східному прикордонні вона взагалі була відсутня. Проте Західна Україна, де феодалізм досяг піку свого розвитку – пани мали право першої шлюбної ночі при одруженні селян, не стала головним вогнищем вищезгаданої антифеодальної Української національної революції XVII ст. Епіцентром революції було південно-східне прикордоння, де поширення панщини стало на заваді розвитку козацького, близького до фермерського, способу господарювання (детальніше цей момент було розглянуто нами раніше [2, с. 84– 85]). Однак внаслідок поразки цієї національної революції Україна була поділена по Дніпру між Річчю Посполитою та Московським царством. Лівобережна Україна як автономна Гетьманщина опинилася у складі Московського царства (згодом Російської імперії) і перебувала там у цьому статусі аж до її скасування майже 100 років (1667–1764). Соціально-економічні відносини в межах даної автономії, порівняно з іншими московськими (з початку XVIII століття – російськими) регіонами та Правобережною Україною у складі Речі Посполитої, мали істотно менш виражений феодальний характер, характеризувалися відсутністю кріпосництва. Але після насильницької ліквідації Запорізької Січі (1775 р.) та Гетьманщини (1764 р.) на її територіях було відтворене кріпосництво. Останнє було збережено і на території Правобережної України, анексо-

* Загальновідомо, що в “західних” країнах, порівняно із “східними”, кріпосництво було більш скороминущим явищем.

ваної Росією наприкінці XVIII ст. після поділу Речі Посполитої. Незважаючи на те, що кріпосне право в Російській імперії було ліквідовано в 1861 р., залишкові атавізми панщини існували тут аж до буржуазної революції 1905–1907 рр., що остаточно утвердила приватну власність на землю. Однак півстолітній розвиток капіталістичних відносин на українських землях у складі Росії був перерваний соціалістичною революцією 1917 та громадянською війною 1918–1920 рр., що утвердили суспільну (державну) власність на землю та капітал. Згодом, у ході індустріалізації, колективізації та культурної революції наприкінці 1920–1930-х рр. була здійснена фактична та (частково) юридична націоналізація робочої сили шляхом запровадження інститутів прописки та обов'язкової загальної зайнятості населення.

У той же час на території Галичини, Буковини і Закарпаття, анексованих Австрійською (потім Австро-Угорською) імперією, кріпосництво зникло набагато швидше: у ході реформ Йосипа II у 1781 р. воно було істотно обмежене, а в ході революції 1848 р. остаточно скасоване. Далі розвиток капіталізму тут тривав майже століття, не припиняючись після закінчення Першої світової війни, розпаду Австро-Угорщини та анексії Галичини Польщею, Буковини – Румунією, а Закарпаття – Чехословаччиною (а згодом Угорщиною). Лише входження в ході Другої світової війни цих західноукраїнських територій до складу Української РСР поклало початок радянських соціалістичних перетворень економіки, соціальної структури і культури.

Таким чином, східноукраїнські і західноукраїнські землі мали у своїй історії порівнювані за тривалістю (близько 100–150 років), частково “зсунуті” разом у часі, а частково “розсунуті” періоди занепаду феодальних і розвитку буржуазних відносин. Є підстави вважати, що в цьому випадку історія “згладжувала”, нівелювала істотні регіональні економіко-ментальні розбіжності. Хоча через вплив відмінних цивілізаційних культурних та конфесійних чинників, вона, навпаки, поглиблювала ці розбіжності. Але якщо мати на увазі визначальне значення соціально-економічних чинників, то, у супереч поширеним уявленням про нібито дуже істотну “прозахідну” “просунутість” економічної ментальності жителів Західної України і переважання “східних” економіко-ментальних властивостей у жителів Східної України, можна вважати цілком закономірною відсутність дуже суттєвих економіко-ментальних регіональних розбіжностей. За великим рахунком, і Заходу, і Сходу, й іншим регіонам України повинні бути притаманні і “західні”, і “східні” риси економічної ментальності. Таку амбівалентність можна розглядати також як результат:

1) цілеспрямованого соціального культивування “східних” рис економічної культури і ментальності впродовж радянського періоду розвитку України. Серед таких рис: колективізм; орієнтація на споживання, а не на нагромадження; пріоритетність рівності всіх, а не волі окремої особистості та ін.;

2) попереднього історичного розвитку, у процесі якого українці набули “західних” ментальних властивостей (індивідуалізм, почуття приватного власника, схильність до конкурівання та ін.).

Відтак мова може йти про своєрідну “західно-східну” економіко-ментальну конвергенцію. З іншого боку, деяке переважання “східних” економіко-мен-

тальних рис у Східному регіоні України та, відповідно, ”західних” – у Західному регіоні, що про них опосередковано свідчать оцінки експертів, можуть бути зумовлені не лише дією цивілізаційних та конфесійних чинників. Певну роль у виникненні регіональних ментальних розбіжностей відіграв також політично зумовлений соціобіологічний чинник. Мається на увазі те, що популяція носіїв ”західних” ментальних властивостей у ХХ ст. зазнала більших втрат на Сході, а не на Заході України. Населення західних територій України, що перебували між Першою та Другою світовими війнами у складі східноєвропейських держав, обминула доля жертв голоду 1932–1933 рр. Тим часом на території Української РСР (у т.ч. Сходу України) від голоду гинули у першу чергу селяни-одноосібники, що не бажали вступати в колгоспи та втрачати можливості вільного володіння, розпорядження землею та використання своєї робочої сили. Стосовно цієї категорії людей радянські державні та партійні структури як засіб класової боротьби застосували адресну експропріацію всіх продовольчих запасів та унеможливлення від’їзду із територій, охоплених голодом. Знищення представників інших соціальних категорій населення радянської України із ”західними” ментальними орієнтаціями здійснювалося в ході масових репресій другої половини 1930-х рр. Натомість здійсненню подібного за масштабами масового знищення людей у Західній Україні після її приєднання до Української РСР завадив організований збройний опір ОУН-УПА, що за таких обставин міг набути ще ширших масштабів та підтримки місцевого населення.

Окремої інтерпретації заслугове питання щодо колективізму/індивідуалізму українців. Майже 50% від загальної кількості експертів схильна вважати українських громадян колективістами, 40% умовної спільноти експертів вважають їх індивідуалістами (див. табл. 1). Така структура розбіжності думок засвідчує складність та неоднозначність питання. У цьому контексті доречно звернути увагу на одне спостереження Ю. Пахомова. На його думку, ”для пояснення причин дефіциту в Україні великомасштабних задумів та справ має недовіра українців одне до одного, що склалася як риса національного характеру” [7, с. 235]. Своєю чергою, ця ментальна властивість має негативний соціально-економічний наслідок: ”Здавалася б, Україна, з урахуванням її більшої приватновласницької просунутості, повинна в галузі бізнесу випереджати Росію. Але справа в тім, що в разі формування саме великого бізнесу спрацьовує не стільки приватновласницький (індивідуалістичний) інстинкт, скільки феномен корпоративності, тобто здатності ”збиватися в зграї”, а виходить, схильності довіряти одне одному. ... саме цих рис українцям бракує. У росіян же вони, схоже, у надлишку, отут, імовірно, дається взнаки й общинна генетика росіян” [7, с. 236]. На користь цього припущення побічно свідчить відсутність інформації про українську етнічну організовану злочинність у середовищі українських діаспор США, Канади, західноєвропейських країн. Натомість представники багатьох інших етнічних і расових груп, потрапивши в чуже і вороже середовище, не маючи ніяких легальних можливостей захистити свої соціально-економічні інтереси, акумулювати стартовий капітал і підняти соціальний статус, створювали для цього замкнуті злочинні угруповання, що вирізнялись своїм етнокультурним стилем діяльності. Характерно, що частина цих угруповань репрезентує етноси, які вважаються останнім часом еталонами економічного успіху (китайці, японці,

евреї, ірландці й ін.). Класикою детективного й гостросюжетного жанру у світовій літературі та кіномистецтві стали сюжети про сицилійську «коза-ностру», китайські «тріади», японських якудза, ірландські, єврейські, афро- і латиноамериканські, російські та ін. злочинні об'єднання. Українська діаспорна етнічна мафія останнім часом лише один раз промайнула на екрані – в образі жертви двох російських братів-суперменів у резонансному російському бойовику “Брат-2”. Цей курйозний факт, скоріше, підтверджує припущення про реальну відсутність у західних країнах української організованої злочинності як соціально-етнічного феномену. Хоча політичні катаклізми ХХ ст. створювали передумови для її генези. Хвилі української політичної еміграції після громадянської війни 1917–1920 рр., а також після Другої світової війни вихлюпнули в західні країни достатню кількість українців, здатних і звичних до насилля. Приміром, ті представники української збройної опозиції 1940 – початку 1950-х рр. (“бандерівці”), що зазнали долі не політемігрантів, а політв'язнів, потрапивши в сталінські табори, дали доволі жорстоку організовану відсіч “беспределу” співробітників табірних адміністрацій і кримінальників (“блатних”). Про це неодноразово свідчили очевидці – представники інших етнічних спільнот, наприклад, О. Солженіцин. Однак “здатність “збиватися в зграї”, а відтак, схильність довіряти одне одному” (визначення Ю. Пахомова), що знайшла вияв в організованому опорі і табірних повстаннях за умов тоталітарного режиму, за умов ліберальних західних режимів та економік не втілилися в легальну і нелегальну господарсько-корпоративну структурогенезу. Зазначені моменти, як і загалом питання про індивідуалізм/колективізм українців, потребує окремих досліджень.

Загалом вторинний аналіз даних соціологічного дослідження думок і міркувань експертів з приводу економічної культури населення України (виявленими рисами економіко-ментальної амбівалентності) певною мірою підтвердив гіпотезу про серединну локалізацію економічної ментальності українців у рамках бінарної опозиції “Захід”/”Схід”. Разом з тим з'ясувалося, що за оцінками експертів приватна власність в українському суспільстві має цілком легітимний характер і легітимність її заснована на певних ментальних та загалом економіко-психологічних підвалинах – інтернальності, лояльності стосовно примноження багатства, “великих грошей”, економічної нерівності та ін.

Однак необхідно підкреслити умовність емпіричної верифікації гіпотези в даному випадку. Аналіз даних цього нерепрезентативного (стосовно населення України загалом) кроссекційного соціологічного опитування експертів – дуже хитка підстава для остаточних висновків. Більш впевнено стверджувати про емпіричне підтвердження згаданого вище гіпотетичного припущення можна на підставі масового репрезентативного кроскультурного соціологічного дослідження з використанням спеціально розробленого інструментарію. Власне таке дослідження має становити перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

-
1. *Резнік В.* Приватна власність крізь призму соціологічного інституціоналізму // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2005. – № 4. – С. 119–131.
 2. *Резнік В.* Приватна власність та економічна ментальність українців: “Захід” чи “Схід”? (Формулювання гіпотези соціологічного дослідження) // Укр. соціум. – 2005. – № 5–6. – С. 78–86.
 3. *Резнік В.* Методологічні засади соціологічного дослідження економіко-ментальних підвалів легітимності приватної власності // Укр. соціум. – 2006. – №. 1. – С. 115–121.
 4. *Резнік В.* Соціальна легітимність приватної власності в Україні та ментальність українців очима експертів // Укр. соціум. – 2006. – №. 2. – С. 131–141.
 5. *Гаврилишин Б.* Дороговкази в майбутнє. – К.: Наук. думка, 1990. – 208 с.
 6. *Донченко Е.А.* Социетальная психика. – К.: Наук. думка, 1994. – 208 с.
 7. *Пахомов Ю.* Сравнительный социогенез и управляемость экономическими и социальными процессами в Украине и в России // Общество и экономика. – 2001. – №11–12. – С. 233–238.
 8. Україна крізь віки. У 15 т. Т. 7: *Смолій В.А., Степанков В.С.* Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 р.р.). – К: Видавн. дім “Альтернативи”, 1999. – 328 с.
 9. *Руденко-Десняк А.* Дом вдали от дома // Дружба народов. – 1991. – № 9. – С. 188–212.
 10. *Рожен О.* Що для росіянина добре, те для українця – смерть // Дзеркало тижня. – 2004. – 9–15 жовт. – № 40 (515). – С. 17 (<http://www.zn.kiev.ua/ie/show/515/48009/>).
 11. *Майерс Д.* Социальная психология : Пер. с англ. – СПб.: Питер, 1996. – 685 с.